

Ks. JAROSŁAW LISICA
WSKS Gdynia

AKSJOMATYCZNA INTERPRETACJA KOMUNIKACJI MIĘDZYKULTUROWEJ

„Kultura jest właściwym sposobem istnienia i bytowania człowieka. Człowiek bytuje zawsze na sposób jakiejś kultury sobie właściwej, która z kolei stwarza pomiędzy ludźmi właściwą dla nich więź, stanowiąc o międzyludzkim i społecznym charakterze ludzkiego bytowania (...). Człowiek, i tylko człowiek, jest sprawcą i twórcą kultury, w niej się wyraża i w niej się potwierdza”¹.

Rozwój nauki i techniki, w tym technologii teleinformacyjnych, wzrastająca rola tzw. nowych mediów² oraz proces globalizacji powodują nieustanne „kurczenie się” współczesnego świata. Skróciły się dystanse informacyjne i zagęścił obieg treści. Te i tym podobne zjawiska świadczą o dokonującej się rewolucji komunikacyjnej, która stanowi wciąż poważne i odpowiedzialne zadanie dla współczesnego człowieka. Zdarzenia komunikacyjne, definiowane jako procesy porozumiewania się jednostek, wpisują się w życie człowieka od początków ludzkości³. Ponadto występujące zjawiska masowych migracji – dobrowolnych i przymusowych – powołały do życia społeczeństwa wielokulturowe, strefy i obszary o mieszanym, międzynarodowym i wielorasowym składzie. Dlatego szczególnie dziś, na początku XXI wieku, zadaniem człowieka jako „animal socialis” jest odnieść się ze zrozumieniem do problematyki komunikacji międzykulturowej, teoria

¹ Jan Paweł II, *Przyszłość człowieka zależy od kultury. Przemówienie wygłoszone 2 czerwca 1980 roku w siedzibie UNESCO*, „Więź” 1980, nr 7-8, s. 6.

² Techniki przekazu oraz technologie stosowane powszechnie od połowy lat 80. XX wieku. Komunikacja poprzez nowe media charakteryzuje się m.in. indywidualizacją, interaktywnością oraz asynchronicznością. Początki epoki nowych mediów wiążą się z upowszechnieniem techniki komputerowej oraz telewizji satelitarnej i wideo.

³ Por. B. Dobek-Ostrowska, *Podstawy komunikowania społecznego*, Wrocław 1999, s. 13.

i doświadczenie w tej dziedzinie mogą bowiem wiele zdziałać na rzecz regulacji i racjonalizacji stosunków w obrębie tak zróżnicowanej ludzkości⁴.

Komunikacja to nic innego jak wysyłanie i odbieranie informacji w sposób werbalny bądź niewerbalny. Kiedy zaś doda się przymiotnik „międzykulturowa”, wówczas ma się na myśli komunikację między ludźmi wychowanymi w różnych kulturach – takie osoby mogą, choć nie muszą, pochodzić z różnych krajów⁵. W dzisiejszym zglobalizowanym świecie zagadnienia komunikacji międzykulturowej zaczynają dotyczyć każdego człowieka⁶. Z definicji ma ona swoje miejsce wszędzie tam, gdzie dochodzi do spotkania pomiędzy członkami grup należących do odmiennych kultur, czyli w kontekście wielokulturowym lub co najmniej dwukulturowym, niezależnie do liczby członków wywodzących się z każdej z grup kulturowych biorących udział w „spotkaniu”. Krótko mówiąc, nawet gdyby takie stwierdzenie było redundantne, komunikacja międzykulturowa zachodzi w ramach relacji międzykulturowych⁷.

Komunikacja między kulturami, dialog czy zagadnienia wielokulturowości wciąż interesują badaczy wielu dziedzin naukowych. Podobna idea przyświeca powstaniu niniejszego artykułu, który ma w założeniu stanowić pewnego rodzaju krótki przewodnik na temat podstawowych pojęć związanych z komunikacją międzykulturową. Pierwszym krokiem do zrozumienia istoty komunikowania między kulturami jest jasne zdefiniowanie pojęcia kultury. Następnie należy zwrócić uwagę na tło pojęciowe badanego problemu naukowego, ze wskazaniem na krótki jego rys historyczny. Z zaprezentowanego artykułu ma płynąć przesłanie, że komunikowanie się i przenikanie kultur pozostaje wciąż trudnym i skomplikowanym zadaniem, a niekiedy kłopotliwą okolicznością. Ale jednocześnie, że wobec tego zadania i kłopotu człowiek nie pozostaje bezradny i nieprzygotowany⁸.

KONTEKST KULTUROWY KOMUNIKACJI

Aksjomatyczny charakter komunikacji międzykulturowej oznacza, że dialog prowadzony między osobami o odmiennych kulturach zakłada akt rozumienia i bycia rozumianym. Proces interakcji pomiędzy uczestnikami dialogu może jednak przysparzać wiele trudności. Powodem błędnych interpretacji, niedomówień

⁴ Por. A. Kapciak, L. Korporowicz, A. Tyszka (red.), *Komunikacja międzykulturowa. Zderzenia i spotkania*, Warszawa 1996, s. 6.

⁵ Por. tamże, s. 15.

⁶ Por. S. Reynolds, D. Valentine, *Komunikacja międzykulturowa*, przeł. K. Bogusz, Warszawa 2009, s. 9.

⁷ Por. M. P. Malinowski-Rubio, *Imigranci a komunikacja międzykulturowa w sferze usług publicznych w Polsce*, Kraków 2013, s. 13.

⁸ Por. A. Kapciak, L. Korporowicz, A. Tyszka (red.), dz. cyt., s. 6.

байд непорозумієн моэе бэе шыроко поэета культура. Абы затем дыялог мідэы-культуры одбываў сідэ без заклэчэнь, налеэы в спосб шычэголы познач одмленосць культуры розмвчы. В тым целу слэшыным выдае сідэ шыканне одповідэ на пытанне: чым ест в такым разе культура ораз як яэ розуміч в шыроко поэетэ комунікаці?

Проблематыка культуры станові едно з podstawowych zagadnień podejmowanych w kontekście analiz nad komunikacją międzykulturową. Kultura jest obecna we wszystkich społecznościach, zaś sam termin jest jednym z najważniejszych i najbardziej podstawowych pojęć we współczesnej humanistyce. Antropologia kulturowa, która zajmuje się badaniem kultury we wszystkich jej przejawach, podkreśla różnorodność kultur i bada odniesienie zachowań ludzkich do ogólnego kształtu kultury danej społeczności⁹. Na przestrzeni wieków termin „kultura” występuje w wielu znaczeniach, w zależności od tego, w perspektywie jakiej nauki i jakich jej aspektów jest rozpatrywany¹⁰. Jedną z najbardziej znanych definicji, sformułowana przez antropologa E. Taylora, określa kulturę jako złożoną całość, która obejmuje wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, obyczaje, prawa oraz inne zdolności i nawyki nabyte przez ludzi jako członków społeczeństwa¹¹. Na bazie tej definicji powstały kolejno setki innych definicji rozpatrujących kulturę z punktu widzenia wielu różnych dziedzin, takich jak socjologia, etnologia czy lingwistyka. Kulturę można zatem rozpatrywać jako zjawisko wieloskładnikowe o budowie systemowej i społecznym rodowodzie, przekazywane drogą dziedziczenia tradycji, przypisujące dużą rolę funkcjonującym w danym środowisku normom i wartościom oraz formujące osobowość człowieka¹².

Od tego czasu dyskusja wokół sposobów pojmowania kultury stanowi jeden z istotnych elementów myśli humanistycznej w ogóle. Dziś słowo „kultura” w najszerszym antropologicznym znaczeniu jest pojęciem abstrakcyjnym i zarazem składa się na nie wiele istniejących równolegle odmiennych kultur, których można „dotknąć” w sposób empiryczny w realnym świecie¹³.

Współcześni badacze kultury zwracają uwagę¹⁴, że „pojęcie to jest na tyle złożone i tak różnie stosowane, iż nie ma możliwości oraz konieczności wskazywa-

⁹ Por. W. Burszta, *Antropologia kultury*, Poznań 1998, s. 35.

¹⁰ Por. W. Cichosz, *Możliwości dialogu wychowania chrześcijańskiego ze współczesną edukacją polską*, Pelplin 2013, s. 154; zob. tenże, *Pedagogia wiary we współczesnej szkole katolickiej*, Warszawa 2010, s. 106-107.

¹¹ Por. W. Burszta, *Antropologia...*, dz. cyt., s. 35.

¹² Por. E. Wallheim, *Kultura wczoraj i dziś: próba definicji oraz ustalenia zakresu pojęciowego kultury*, <http://przystankultur.pl/up/files/113338149621.pdf> (dostęp z dnia 07.07.2015); zob. także: H. Mamzer, *Tożsamość w podróży: wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*, Poznań 2002.

¹³ Por. A. Damian, *Język jako bariera w komunikacji międzykulturowej wschód – zachód*, A. Wilczura (red.), „Studia Bliskowschodnie” 2008, nr 1, s. 19.

¹⁴ Por. W. Daszkiewicz, *Podstawowe rozumienie kultury – ujęcie filozoficzne*, „Roczniki kulturoznawcze” 2010, t. 1, s. 43.

nia na jego podstawowe znaczenie”¹⁵. W. Burszta i M. Januszkiewicz sygnalizują problem polifracji sensów związanych z pojęciem kultury. Owe „rozmnażanie się” różnorodnych pojęć kultury zaszło tak daleko, że badacze-humaniści pozostają niekiedy bezradni, rezygnując z prób uporządkowania panującego chaosu oraz dowolności w odwoływaniu się do pojęcia kultury rozumianej w ogólności. Można wtedy dopatrzeć się powtarzającej się konstatacji¹⁶, że „kultura jest wszędzie”, że „może być ona wszystkim albo niczym”¹⁷. Dlatego słusznie zauważył R. Williams, że słowo „kultura” należy do najbardziej wieloznacznych i skomplikowanych wyrażań, którego znaczenie nieustannie ulega zmianie, modyfikacji i dyspersji¹⁸.

Wyrażenie „kultura”, jak zauważa W. Daszkiewicz, jest używane zarówno w języku potocznym, jak i naukowym (filozoficznym, teologicznym, literackim). Pojęcie „kultury” używane jest bowiem w konotacji z różnymi przymiotnikami modyfikującymi podstawowe znaczenie. Współcześnie funkcjonują takie określenia, jak: „kultura duchowa” i „kultura materialna”, „kultura przyrodzona” i „kultura nadprzyrodzona”, „kultura jednostki” i „kultura społeczeństw”, „czynności kulturowe” i „wytwory kulturowe” i tym podobne¹⁹. Oprócz różnorodnych modyfikacji pojęć kultury, występują dyscypliny naukowe zajmujące się badaniem różnych aspektów kultury (socjologia kultury, antropologia kultury, psychologia kultury itd.). Tymczasem można i należy mówić o źródłowym rozumieniu kultury, które stanowi bazę funkcjonowania ujęć partykularnych. Należy podkreślić, że jest to rozumienie filozoficzne, które nie stoi w sprzeczności z funkcjonowaniem różnych rozumień kultury, występujących na terenie szczegółowych nauk o kulturze. Jeżeli istnieją różne koncepcje kultury oraz różne nauki o kulturze, to musi istnieć jej naczelne rozumienie²⁰.

Przechodząc do bardziej usystematyzowanego opisu kultury, należy zwrócić uwagę na jej zakres pojęciowy. Wąski zakres pojęcia kultury odnosi się wyłącznie do symbolicznego ujęcia życia społecznego, funkcjonujących w danej grupie wartości i ideałów oraz nadawania przedmiotom znaczeń często o charakterze abstrakcyjnym. Najbardziej reprezentatywnymi jej przejawami są sztuka, literatura, tradycje oraz rytuały, które z samej swej idei są przesycane znaczeniami. Natomiast ujęcie szerokie obejmuje wszystkie przejawy życia nawet niewielkiej społeczności ludzkiej, w której człowiek postrzegany jest jako społeczny twórca

¹⁵ C. Jenks, *Kultura*, przeł. W. Burszta, Poznań 1993, s. 7.

¹⁶ Por. W. Daszkiewicz, dz. cyt., s. 43.

¹⁷ W. J. Burszta, M. Januszkiewicz, *Słowo wstępne: kłopot zwany kulturoznawstwem*, w: *Kulturoznawstwo. Dyscyplina bez dyscypliny?*, red. W. J. Burszta, M. Januszkiewicz, Warszawa 2010, s. 7.

¹⁸ Zob. R. Williams, *Keywords: a Vocabulary of Culture and Society*, London 1976.

¹⁹ Por. W. Daszkiewicz, dz. cyt., s. 43. Zob. M. A. Krapiec, *Człowiek w kulturze*, Warszawa 1996, s. 148.

²⁰ Por. tamże.

kultury, mający wpływ na rozwój sztuki, techniki, gospodarki, system prawny bądź zespół wierzeń. Tak sprecyzowaną dziedziną badań monograficznych zajmuje się etnologia. Stąd ujęcie szerokie nazywane jest również antropologicznym. Reprezentują je definicje proponowane przez G. Klemma, S. Czarnowskiego czy A. Kłoskowską²¹.

Zamykając rozważania dotyczące terminu „kultura”, warto teraz przejść do konotacji kulturowych w aspekcie komunikacji międzykulturowej. Podkreślić należy za A. Damian, że procesowi poznawania obcych kultur towarzyszy element porównawczy „my” – „oni” oraz próba zdefiniowania różnic między „nami” i „nimi”, bo skoro kultury są od siebie oddalone, istniejąc przy tym równolegle, to nie warunkują się nawzajem. Pojawia się przy tym refleksja, czy różnice te niosą ze sobą odmienny stosunek przedstawicieli określonej wspólnoty do otaczającego świata i jego jakości. Głównym punktem odniesienia w ocenie obcej kultury i ludzi, którzy ją tworzą jest otaczający człowieka świat. Antropologia kultury, w nowoczesnym rozumieniu wskazuje podłoże tych różnych etnocentryzmów²², idei środka i wyższości własnej kultury²³. W tym kontekście słusznie zauważa J. Mikułowski-Pomorski, że „gdy członkowie jednej kultury przebywają na terenie odmiennym kulturowo, [to] żyją na nim i działają bez zamiaru uznania tej kultury za własną. Komunikacja pomiędzykulturowa początkowo zachodziła między szczególnymi i tymczasowymi «gośćmi» tych społeczeństw, takimi jak dyplomaci, misjonarze czy kupcy. Obecnie kontaktowanie się ludzi różnych kultur ma coraz większy zasięg, coraz bardziej przenika gospodarkę i życie społeczne”²⁴.

Kultura rozumiana jako element konstytuujący komunikację międzykulturową, jest – z punktu widzenia niniejszego artykułu – interesujący. Jak widać, aspekt kulturowy w procesie komunikacji międzykulturowej to zagadnienie wielopłaszczyznowe i złożone. Nie dziwi zatem fakt, że w trakcie jego trwania i ewolucji pojawiają się przeszkody, które w znacznym stopniu utrudniają jego przebieg. Tworzą się pewne bariery utrudniające komunikację między poszczególnymi kulturami. Przykładem owych zakłóceń komunikacyjnych na linii „moja kultura” – „inna kultura” są członkowie organizacji międzynarodowych, biznesmeni czy dyplomaci prowadzący swoje interesy na skalę ogólnoświatową, którzy dostrzegli, że komunikaty, które wysyłali do przedstawicieli innych kultur nie zawsze były interpretowane w sposób prawidłowy. Ponadto zauważyli, że również oni mieli kłopoty z odkodowaniem oraz właściwą interpretacją wysyłanych do nich komunikatów. Im głębiej chcieli wniknąć w sprawy swoich respondentów w akcie komunikacji,

²¹ Por. E. Wallheim, dz. cyt.

²² Jak podkreśla A. Damian, sam etnocentryzm jako termin po raz pierwszy został zdefiniowany przez Williama Sumnera na przełomie XIX i XX wieku, co nie oznacza, że wcześniej to zjawisko nie istniało.

²³ Por. A. Damian, dz. cyt., s. 19.

²⁴ J. Mikułowski-Pomorski, *Komunikacja międzykulturowa. Wprowadzenie*, Kraków 2003, s. 12.

tym większe napotykali w tej kwestii trudności²⁵. Dlaczego tak się dzieje? Ponieważ „nawet dobra znajomość słownictwa i gramatyki nie zapewnia dobrej komunikacji; konieczna jest znajomość ogólnych zasad zawartych w treściach kultury, które nie są wyrażone wprost, lecz przyswojone zostały w procesie uczenia się życia w społeczeństwie”²⁶. Dlatego, jak słusznie zauważa A. Damian, nie wystarczy dobra znajomość wyrazów i reguł gramatycznych, aby proces komunikacji odbył się bez jakichkolwiek przeszkód. Nie można oddzielić aktu mowy od kontekstu, w jaki został on uwikłany, w skład którego wchodzi chociażby takie czynniki, jak intonacja głosu, akty niewerbalne, tło społeczne, kulturowe czy światopogląd interlokutorów. W przypadku, gdy rozmówcy pochodzą ze skrajnie różnych kręgów kulturowych, język jako nośnik symbolicznych treści związanych z daną kulturą odgrywa kluczową rolę. Komunikacja pomiędzy kulturami wschodnią i zachodnią nie stanowi w tym przypadku wyjątku²⁷.

Można zatem stwierdzić, że niektórzy definiują kulturę właśnie jako komunikację. D. Barnlund takie stanowisko ujmuje w następujący sposób: „Normy społecznych interakcji i hierarchie wydarzeń, które zachodzą w danej kulturze, w najbardziej uchwytniej formie przejawiają się w brzmieniu i składni języka. Członków tej samej kultury łączy przede wszystkim sposób działania, przywiązanie do jednakowych metod operowania znaczeniami. Opanowawszy normy komunikowania się, każde kolejne pokolenie dysponuje sposobami tworzenia przyjaźni, oceniania swoich doświadczeń i angażowania się w codzienne życie. To przez komunikację przyswajamy sobie kulturę, to przez nasz sposób komunikowania się wyrażamy naszą kulturową niepowtarzalność”²⁸. Dlatego, jak słusznie zauważa M. J. Zajączkowska, „kultura zawsze wywiera decydujący wpływ na procesy wzajemnego komunikowania się przedstawicieli odmiennych kultur, czyli na proces komunikacji międzykulturowej. Może ona odbywać się między grupami, organizacjami, jednostkami, w obrębie wspólnoty lub między przedstawicielami odległych od siebie kultur i krajów”²⁹.

²⁵ Por. tamże, s. 15.

²⁶ Tamże, s. 16.

²⁷ Por. A. Damian, dz. cyt., s. 23.

²⁸ Za: G. W. Stephan, W. S. Cookie, *Wywieranie wpływu przez grupy. Psychologia relacji*, Gdańsk 1999, s. 125.

²⁹ M. J. Zajączkowska, *Komunikacja międzykulturowa w okręgu przygranicznym*, [http://mjz.com.pl/maria/art/komunikacja%20międzykulturowa%20w%20okregu%20przygranicznym.pdf](http://mjz.com.pl/ maria/art/komunikacja%20międzykulturowa%20w%20okregu%20przygranicznym.pdf) (dostęp z dnia 13.07.2015).

POWSTANIE I TŁO POJĘCIOWE KOMUNIKACJI MIĘDZYKULTUROWEJ

Kultura zawsze wywiera decydujący wpływ na procesy szeroko pojętej komunikacji między przedstawicielami odmiennych kultur. Aby jednak w pełni zrozumieć istotę dialogu między odmiennymi kulturami, należy teraz zastanowić się nad samym zjawiskiem komunikacji międzykulturowej. Dociekania te warto uzupełnić informacją historyczną, co pozwoli szerzej spojrzeć na problem badawczy. Powyższe obwarowania wydają się niezbędne w perspektywie dalszej analizy komunikacji międzykulturowej rozumianej jako istotny problem współczesności³⁰.

Mimo iż dopiero w XIX wieku zaczyna się mówić o relacjach międzykulturowych, kiedy to różne grupy narodowe zyskują świadomość swojej odmienności i odrębności w odniesieniu do innych grup narodowych, oraz pomimo że grupy kulturowe prenarodowe w dużej mierze funkcjonowały w izolacji, zawsze zachodził jakiś rodzaj komunikacji międzykulturowej, powodowany czy to bliskością terytorialną grup o odmiennych kulturach, czy też bardziej lub mniej intensywnymi ruchami migracyjnymi zachodzącymi w różnym czasie i obejmującymi odmiennie zespoły³¹.

Na tym tle pole dyskursu wokół komunikacji międzykulturowej zarysowało się jeszcze wyraźniej w drugiej połowie minionego stulecia wraz z intensywnym rozwojem nauk o języku, komunikacji oraz dostrzeżeniem wagi różnorodnej sfery komunikacji międzykulturowej. Dostępność świata w sensie dosłownym oraz możliwość jego penetracji na rozmaitych płaszczyznach wymusiła konieczność przełamywania dotychczasowych barier między uczestnikami różnych kultur. Dopiero w latach 50. XX wieku komunikacja międzykulturowa była akademicką odpowiedzią na intensyfikujące się procesy globalizacji i coraz silniej uobecniająca się wielokulturowość. Obecnie badania nad komunikowaniem prowadzą naukowcy różnych dyscyplin, co nadaje temu obszarowi badawczemu charakter interdyscyplinarny³². Analizy te są wynikiem narastającej internacjonalizacji życia, zaś wiedza z zakresu tej dziedziny pomaga stać się bardziej kompetentnym w trakcie wzajemnych kontaktów pomiędzy przedstawicielami odmiennych kultur.

Dziś wiedza z tego obszaru jest już ugruntowaną dyscypliną naukową i akademicką, zaś jej intensywny rozwój wkracza na coraz to nowe pola badawcze. Czylni to z komunikacji międzykulturowej wiedzę w pełni interdyscyplinarną, a ta z kolei przebiega dwukierunkowo. Po pierwsze komunikacja międzykulturowa pożytkuje osiągnięcia nauk o wielowiekowych tradycjach, jak antropologia kultu-

³⁰ Por. A. Zaporowski, *Czy komunikacja międzykulturowa jest możliwa? Strategia kulturoznawcza*, Poznań 2006, s. 7.

³¹ Por. M. P. Malinowski-Rubio, dz. cyt., s. 13.

³² Por. M. Ratajczak, *Komunikacja międzykulturowa – wybrane zagadnienia*, w: *Pomiędzy kulturami. Szkice z komunikacji międzykulturowej*, red. M. Ratajczak, Wrocław 2006, s. 11.

rowa, psychologia, socjologia, filozofia. Po drugie nauki te w obszarze komunikacji między kulturami odkrywają dla siebie nowe płaszczyzny teoretycznych i empirycznych eksploracji. Zdaniem U. Kusio za nową interdyscyplinarną płaszczyznę należy uznać obszar przenikania idei filozofii dialogu do komunikacji międzykulturowej w jej postulatywnym wymiarze³³.

Skoro komunikacja międzykulturowa, jak już wspomniano, korzysta z dorobku m.in. socjologii, antropologii kulturowej, psychologii, psychologii społecznej, komunikacji społecznej i językoznawstwa, to owe uzależnienie od wielu dziedzin nauki sprawia, że trudno jednoznacznie zdefiniować pojęcie komunikowania międzykulturowego. I choć jest to stosunkowo młoda dziedzina badawcza, to doczekała się już bardzo wielu definicji. Warto pamiętać, że choć współcześnie zainteresowano się nią dopiero w latach 50. ubiegłego stulecia, to jednak jej początki sięgają nawet czasów starożytnych³⁴.

Po raz pierwszy termin „komunikacja międzykulturowa” został użyty przez amerykańskich antropologów: E. Halla i R. i J. Ussema. Wykreowali oni komunikację międzykulturową rozumianą jako dziedzinę wiedzy badającą wpływ wszelkich zjawisk kulturowych na komunikację społeczną³⁵. W następnych latach ta dziedzina nauki zaczęła się rozwijać bardzo dynamicznie, m.in. dzięki dyplomatom, politykom, biznesmenom czy dziennikarzom, którzy dostrzegali, jak ważną umiejętnością we wzajemnych międzynarodowych kontaktach jest radzenie sobie z odmiennością kulturową oraz skuteczne porozumiewanie się z przedstawicielami innych kultur³⁶.

Dopiero przełom XX i XXI wieku przyniósł komunikacji międzykulturowej specjalizację, parafrazując wypowiedź O. Spenglera o kulturach i cywilizacjach, że specjalizacje to nieunikniony los każdej dziedziny nauki. Wydaje się, że same próby definiowania komunikowania międzykulturowego przyczyniły się do wyłonienia konkretnych segmentów badawczych. Przyjmując za J. Mikułowski-Pomorskim, że komunikacja międzykulturowa to „akt rozumienia i bycia rozumianym przez audytorium o innej kulturze”³⁷, to już samo pojęcie audytorium daje szerokie spektrum interpretacji³⁸. W tym szerokim znaczeniu komunikacja międzykulturowa może być rozumiana jako porozumiewanie się w różny sposób ludzi przynależących do odmiennych kultur³⁹. Natomiast G. Maletzke definiuje to zja-

³³ Por. U. Kusio, *Dialog w komunikacji międzykulturowej. Ideały a rzeczywistość*, Lublin 2011, s. 51-52.

³⁴ Por. M. Ratajczak, dz. cyt., s. 11.

³⁵ Por. E. T. Hall, *Bezgłośny język*, Warszawa 1987, s. 8-11.

³⁶ Por. tamże.

³⁷ J. Mikułowski-Pomorski, dz. cyt., s. 11; zob. K. M. Bleszyńska, *Komunikacja międzykulturowa jako negocjowanie znaczeń*, „Studia Społeczne” 2013, t. 21, s. 139-154.

³⁸ Por. U. Kusio, dz. cyt., s. 53.

³⁹ Por. M. Ratajczak, dz. cyt., s. 11.

wisko zwężle – jako proces wymiany znaczeń i myśli pomiędzy ludźmi reprezentującymi różne kultury⁴⁰.

Istnieje kilka typów komunikacji międzykulturowej. J. Mikułowski-Pomorski wskazuje na trzy podstawowe grupy⁴¹:

1) komunikacja przezkulturowa, a więc „cross-cultural communications”, nazywa porozumiewanie się różnych grup w ramach jednej kultury narodowej. Przedstawiciele tych grup mogą mówić wieloma językami, utożsamiać się z różnymi wartościami i zasadami oraz przynależać do odmiennych grup wyznaniowych, ale do jednej wspólnoty narodowej.

2) „intercultural communications”, czyli komunikacja pomiędzykulturowa, definiowana jest jako porozumiewanie się przedstawicieli różnych grup narodowych i etnicznych. Ta forma komunikowania staje się coraz bardziej powszechna i ma coraz większy zasięg, gdyż dotyczy życia zarówno gospodarczego, jak i społecznego. Przykładem takich kontaktów może być np. turystyka międzynarodowa.

3) Komunikacja międzynarodowa, czyli „international communication”. Odbywa się ona między ludźmi należącymi do różnych narodów i państw. W tym przypadku komunikacja dokonuje się na płaszczyźnie organizacji oraz instytucji, które mają zróżnicowany charakter, od rządowych poczynając, a na wyspecjalizowanych agendach kończąc. Komunikacja międzynarodowa przebiegać może na kilku poziomach: międzypaństwowym (np. międzynarodowa komunikacja polityczna, ekonomiczna, strategiczna), na poziomie komunikowania międzynarodowego zapośredniczonego przez media (agencje informacyjne, środki masowego przekazu) oraz na poziomie międzynarodowej komunikacji interpersonalnej i grupowej (dyplomacja, przedstawiciele nauki i kultury, sztuki itp.)⁴².

Oprócz wspomnianych typów komunikacji międzykulturowej wielu badaczy wyodrębnia jeszcze inne typy. M. Zuber wymienia np. komunikowanie międzyetniczne, komunikowanie międzyrasowe oraz relacje komunikacyjne między mężczyznami i kobietami⁴³. Z kolei F. Jandt wskazuje na jeszcze jedną formę komunikowania, określaną jako „global communications”, która polega na wymianie poglądów, opinii, wartości między poszczególnymi grupami, rządami bądź instytucjami⁴⁴. „Komunikowanie globalne” to nowy termin, który w ostatnich dwóch dekadach pojawił się w badaniach naukowych. Ten typ komunikowania

⁴⁰ Por. H. D. Fischer, *Forms and Functions of Supranational Communication*, w: *International Communication. Media, Channels, Functions*, red. H. D. Fischer, J. Calhoun, New York 1970, s. 99.

⁴¹ J. Mikułowski-Pomorski, dz. cyt., s. 11-13.

⁴² Por. U. Kusio, dz. cyt., s. 58; B. Ociepka, *Komunikowanie międzynarodowe*, Wrocław 2002, s. 21-22. Takie stanowisko zajmują również inni autorzy: M. Filipiak, *Homo communicans. Wprowadzenie do teorii masowego komunikowania*, Lublin 2003, s. 176-177; M. Ratajczak, dz. cyt., s. 12.

⁴³ Por. M. Zuber, *Komunikowanie międzykulturowe*, w: *Studia z teorii komunikowania masowego*, red. B. Dobek-Ostrowska, Wrocław 1999, s. 26.

⁴⁴ Por. F. Jandt, *Intercultural Communication*, London 1998, s. 36.

nie byłyby możliwe, gdyby nie rozwój zaawansowanych technologii. W obszarze jego kompetencji znajdują się m.in. konsekwencje tego procesu dla kultur narodowych, kwestie autonomii komunikacyjnej państw, ale także konflikty ideologiczne i ekonomiczne⁴⁵.

Wskazując na typy komunikacji międzykulturowej, nie sposób pominąć stanowiska E. Halla, wybitnego naukowca i etnologa amerykańskiego, który wymienia komunikację wewnątrzkulturową (*intercultural communication*). Ten rodzaj komunikacji dotyczy osób odmiennych ras i polega na komunikowaniu się osób, które reprezentują tę samą kulturę, ale część ich systemu wartości różni się mniej lub bardziej od systemu wartości kultury dominującej⁴⁶.

Z powyższych analiz nad komunikowaniem międzykulturowym można stwierdzić, że punktem startowym międzykulturowego spotkania jest świadomość obecności kulturowych różnic: norm, przekonań, wartości bądź zachowań. Badania i praktyki komunikacji międzykulturowej te właśnie odmienności eksponują i akcentują. Z drugiej jednak strony komunikacja międzykulturowa będzie możliwa tylko wówczas, kiedy w umysłach nadawcy i odbiorcy toczący się proces poznawczy oraz pojawiające się wraz z nim znaczenia usytuują się na jakimś poziomie zgodności. Jak duża musi być to zgodność, aby osoby odmiennych kultur wzajemnie się zrozumiały? To pytanie stanowi zaproszenie do dalszych pogłębionych badań z tego zakresu⁴⁷.

Warto dodać, że polska literatura przedmiotu zawiera wiele ważkich i interesujących prac na temat komunikacji międzykulturowej. Nie sposób przywołać wszystkie pozycje i nie ma chyba takiej konieczności, tym bardziej że przez socjologów omawiany problem badawczy został prześwietlony ze wszystkich możliwych stron, a nie jest celem tego artykułu ich odtwarzanie. Jednakże przypomnienie niektórych analiz wybranych autorów zostało uznane za pożądane ze względu na „meritum” tej pracy.

ZAKOŃCZENIE

Powyższe analizy wskazują, że problematyka komunikacji międzykulturowej jest obszarem badawczym, który należy rozpatrywać w układzie dynamicznym, czyli takim, który ulega nieustannej rekonstrukcji pod wpływem warunków społecznych, w jakich przebiega. Niezależnie od tego problematyka komunikacji międzykulturowej zdaje się być obszarem wiedzy o charakterze otwartym, pozostawiającym pole do kolejnych analiz w odniesieniu do różnych dziedzin wiedzy.

⁴⁵ Por. U. Kusio, dz. cyt., s. 58.

⁴⁶ Por. E. Hall, *Poza kulturą*, E. Goździak (tłum.), Warszawa 1984, s. 211.

⁴⁷ Por. U. Kusio, dz. cyt., s. 132.

Stwierdzić należy, że w ramach permanentnej zmiany społecznej oraz procesów integracyjnych, zachodzących w ramach struktur globalnych w różnej skali, badanie komunikacji międzykulturowej stanie się kwestią naturalną i zarazem konieczną⁴⁸.

Nasuwa się zatem konkluzja, że komunikacja międzykulturowa wymaga wiele uwagi oraz ciągłej świadomości różnic zachodzących między różnymi grupami kulturowymi. Główny problem, jaki pojawia się w badaniu komunikacji międzykulturowej, wynika z założenia, że istniejące w jednej kulturze struktury, systemy bądź teorie wytworzą bardzo zbliżone ramy lub systemy komunikowania się w innej kulturze⁴⁹. Nie ulega zatem wątpliwości, że proces komunikacji międzykulturowej to proces skomplikowany i wielopłaszczyznowy.

Komunikacja międzykulturowa, mimo iż jest postrzegana jako najistotniejsze narzędzie dialogu między narodami, zależy od wielu czynników. W niniejszym artykule nie zostały one omówione szczegółowo, gdyż autorowi chodziło głównie o stworzenie pewnych ram interpretacyjnych, w których będą toczyć się analizy nad zagadnieniem komunikacji międzykulturowej w ogóle⁵⁰.

Na podstawie powyższych analiz można stwierdzić, że dialog międzykulturowy niejako zmusza do otwarcia się, poznawania innych kultur oraz korzystania z tego, co w nich najlepsze. Takie bowiem działania mogą pomóc człowiekowi XXI wieku nie tylko w komunikacji, ale także w uzmysłowieniu sobie, w czym tkwią jego mocne i słabe strony. Podjęta problematyka będzie z pewnością nadal bardzo aktualna ze względu na rozwój kontaktów międzykulturowych. Zmiany, które są wynikiem tego rozwoju mogą jednak budzić pewien niepokój. Ewoluujących przemian zachodzących w świecie nie można zatrzymać, ale można zadbać o to, aby podążały w dobrym kierunku: wzajemnego porozumienia, szacunku i współpracy⁵¹.

⁴⁸ Por. M. Bodziany, *Komunikacja międzykulturowa w wielonarodowych jednostkach wojskowych*, Wrocław 2012, s. 298.

⁴⁹ Por. F. L. Casmir, dz. cyt., s. 25.

⁵⁰ Por. U. Kusio, dz. cyt., s. 98.

⁵¹ Por. A. Zięba, *Język a kultura. Komunikacja werbalna w wybranych polskich, brytyjskich i amerykańskich programach telewizyjnych*, http://www.staff.amu.edu.pl/~inveling/pdf/Anna_Zieba_inve16.pdf (dostęp z dnia 07.07.2015).

Bibliografia

- Błęszyńska K. M., *Komunikacja międzykulturowa jako negocjowanie znaczeń*, „Studia Społeczne” 2013, t. 21, s. 139-154.
- Bodziany M., *Komunikacja międzykulturowa w wielonarodowych jednostkach wojskowych*, Wrocław 2012.
- Burszta W., *Antropologia kultury*, Poznań 1998.
- Burszta W., Januszkiewicz M., *Słowo wstępne: kłopot zwany kulturoznawstwem*, w: *Kulturo-znawstwo. Dyscyplina bez dyscypliny?*, red. W. J. Burszta, M. Januszkiewicz, Warszawa 2010, s. 7-21.
- Casimir F. L., *Komunikacja ludzka w perspektywie wielokulturowej*, przeł. B. Chełstowski, w: *Komunikacja międzykulturowa. Zdarzenia i spotkania*, red. A. Kapciak, L. Korporowicz, A. Tyszka, Warszawa 1996, s. 11-27.
- Cichosz W., *Możliwości dialogu wychowania chrześcijańskiego ze współczesną edukacją polską*, Pelplin 2013.
- Cichosz W., *Pedagogia wiary we współczesnej szkole katolickiej*, Warszawa 2010.
- Damian A., *Język jako bariera w komunikacji międzykulturowej wschód – zachód*, A. Wilczura (red.), „Studia Bliskowschodnie” 2008, nr 1, s. 17-28.
- Daszkiewicz W., *Podstawowe rozumienie kultury – ujęcie filozoficzne*, „Roczniki Kulturoznawcze” 2010, t. 1, s. 43-64.
- Dobek-Ostrowska B., *Podstawy komunikowania społecznego*, Wrocław 1999.
- Filipiak M., *Homo communicans. Wprowadzenie do teorii masowego komunikowania*, Lublin 2003.
- Fischer H. D., *Forms and Functions of Supranational Communication*, w: *International Communication. Media, Channels, Functions*, red. H. D. Fischer, J. Calhoun, New York 1970, s. 99-124.
- Hall E. T., *Bezgłośny język*, Warszawa 1987.
- Hall E. T., *Poza kulturą*, E. Goździak (tłum.), Warszawa 1984.
- Kapciak A., Korporowicz L., Tyszka A. (red.), *Komunikacja międzykulturowa. Zderzenia i spotkania*, Warszawa 1996.
- Krapiec M. A., *Człowiek w kulturze*, Warszawa 1996.
- Kusio U., *Dialog w komunikacji międzykulturowej. Ideały a rzeczywistość*, Lublin 2011.
- Jandt F., *Intercultural Communication*, London 1998.
- Jan Paweł II, *Przyszłość człowieka zależy od kultury. Przemówienie wygłoszone 2 czerwca 1980 roku w siedzibie UNESCO*, „Więź” 1980, nr 7-8, s. 5-18.
- Jenks C., *Kultura*, przeł. W. Burszta, Poznań 1993.
- Malinowski-Rubio M. P., *Imigranci a komunikacja międzykulturowa w sferze usług publicznych w Polsce*, Kraków 2013.
- Mamzer H., *Tożsamość w podróży: wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*, Poznań 2002.

Mikułowski-Pomorski J., *Komunikacja międzykulturowa. Wprowadzenie*, Kraków 2003.

Ociepka B., *Komunikowanie międzynarodowe*, Wrocław 2002.

Ratajczak M., *Komunikacja międzykulturowa – wybrane zagadnienia*, w: *Pomiędzy kulturami. Szkice z komunikacji międzykulturowej*, red. M. Ratajczak, Wrocław 2006, s. 11-20.

Reynolds S., Valentine D., *Komunikacja międzykulturowa*, przeł. K. Bogusz, Warszawa 2009.

Wallheim E., *Kultura wczoraj i dziś: próba definicji oraz ustalenia zakresu pojęciowego kultury*, <http://przystankultur.pl/up/files/113338149621.pdf> (dostęp z dnia 07.07.2015).

Walter S. G., Cookie S. W., *Wywieranie wpływu przez grupy. Psychologia relacji*, Gdańsk 1999.

Williams R., *Keywords: a Vocabulary of Culture and Society*, London 1976.

Zajączkowska M. J., *Komunikacja międzykulturowa w okręgu przygranicznym*, <http://mjz.com.pl/maria/art/komunikacja%20miedzykulturowa%20w%20okregu%20przygranicznym.pdf> (dostęp z dnia 13.07.2015).

Zaporowski A., *Czy komunikacja międzykulturowa jest możliwa? Strategia kulturoznawcza*, Poznań 2006.

Zięba A., *Język a kultura. Komunikacja werbalna w wybranych polskich, brytyjskich i amerykańskich programach telewizyjnych*, http://www.staff.amu.edu.pl/~inveling/pdf/Anna_Zieba_inve16.pdf, (dostęp z dnia 07.07.2015).

Zuber M., *Komunikowanie międzykulturowe*, w: *Studia z teorii komunikowania masowego*, red. B. Dobek-Ostrowska, Wrocław 1999, s. 24-36.

Streszczenie

Porozumiewanie się zawsze tkwiło u podstaw cywilizacji, jednak złożoność i dynamika przemian cywilizacyjnych ostatnich dziesięcioleci sprawiły, że kwestia komunikacji międzykulturowej stała się jedną z najważniejszych w szacowaniu kulturowego funkcjonowania człowieka. Komunikacja międzykulturowa to proces przekazywania wiedzy, idei, myśli, pojęć bądź emocji między osobami, które pochodzą z różnych kręgów kulturowych. Stanowi ona jedną z podstawowych cech definiujących człowieka jako „animal socialis”, zaś dziś, w sposób szczególny, dialog międzykulturowy wydaje się koniecznością. Głównym celem artykułu jest opis podstawowych kwestii dotyczących komunikacji międzykulturowej. Studium dotyczy teoretycznych obszarów komunikacji między odmiennymi kulturami, jej historycznych źródeł i klasycznych teorii.

Słowa kluczowe: dialog, komunikacja, komunikacja międzykulturowa, kultura

Summary

Although communication has always been fundamental to civilization, thanks to the complexity and the pace of civilization changes of the last few decades the question of intercultural communication has become essential in evaluating the cultural existence of man. Intercultural communication is defined as a process of passing knowledge, ideas, thoughts, notions or emotions between people who come from different cultural backgrounds. It is one of the basic features that characterise man as *animal socialis*, and nowadays more than ever the intercultural dialogue seems to be a necessity. The main aim of the article is analyse the basic questions concerning the intercultural communication. This study concerns theoretical areas of communication between different cultures, its historical sources and classical theories.

Keywords: *dialogue, communication, intercultural communication, culture*